

SANCAK (HATAY) SORUNU VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ SÜREÇTE ARAP KAMUOYUNDAKİ ETKİLERİ

Coşkun TOPAL*

ÖZET

Ankara'da imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşması ile İskenderun (Hatay) Sancağı için özel bir statü kabul edilmiştir. Ankara Anlaşması ile İskenderun (Hatay) Sancağı Suriye'ye bırakılmakla birlikte Türk nüfus en geniş etnik grubu oluşturuyordu. 1936'da Fransa'nın Lübnan'a bağımsızlık vermesi üzerine Türkiye Sancak'ın geri verilmesini talep etti. Başlangıçta Fransa Türkiye'nin önerisini reddetti. Fakat Anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne gittiğinde Sancağın ayrı bir varlık olduğu kabul edildi. Bu süreçte Türkiye Arap kamuoyunu yakından izledi. Bu çalışmada II. Dünya Savaşı öncesi süreçte Sancak sorunu ve Arap Kamuoyundaki etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Fransa, Suriye, İskenderun Sancağı, Diplomatik İlişkiler, Arap Kamuoyu

SANDJAK (HATAY) ISSUE AND ITS EFFECTS IN ARAB PUBLIC OPINION IN THE PRE-SECOND WORLD WAR PERIOD

ABSTRACT

Turkish-French Agreement was signed in 20 October 1921 in Ankara accepted special status for Sandjak of Alexandretta (Hatay). With Ankara Agreement Sandjak of Alexandretta (Hatay), was annexed to Syria, but the Turkish population was the largest single ethnic group. Turkey asked the restitution of Sanjak when France recognized the independence of Lebanon in 1936. In the beginning France rejected Turkish proposal. But when the conflict to went to the League of Nations, Sandjak which was accepted a status for her as distinct entity. Turkey nearly interested in Arab public opinion in this process. In this study Sandjak issue and its effects in Arab public opinion in the Pre-Second World War period are investigated.

Key words: Turkey, France, Syria, Sanjak of Alexandretta, Diplomatic Relations, Arab Public Opinion

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
coskuntopal@gmail.com.

Giriş

Fransa, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine dayanarak, Sancağı ve daha sonra Urfa, Antep, Adana ve Mersin bölgesini işgal etmişti. Bunun nedeni, Fransa'nın, 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Osmanlı ülkesinin bölüşümü konusunda yaptığı Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Suriye ve Lübnan'a sahip olmak için karar vermiş olmasıydı. Nitekim bu karar, Milletler Cemiyeti Yasasının 22. Maddesiyle öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulan Manda sistemi içinde uygulanacaktı. 25 Nisan 1920 tarihli San Remo toplantısında Suriye ve onun bir parçası olan Lübnan, Fransa manda yönetimine bırakılmıştı¹.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin çok önemli bir aşaması olan Sakarya Savaşı öncesinde, 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Fransa eski bakanlardan Henri Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa ile birlikte günlerce süren müzakerelere bizzat katılmıştı². İskenderun Sancağı, Türkiye ve Fransa arasında Ankara'da imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli İtilâfname ile Suriye sınırları içinde bırakılmıştı³. Bununla birlikte Türk-Fransız İtilâfnamesi'nin 7. maddesi ile İskenderun mıntıkası için Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edildiği ve Türk ırkından olanların kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylıktan yararlanacakları özel bir yönetim kuruluyordu⁴. Bu çalışmada II. Dünya Savaşı öncesi süreçte Sancak sorunu ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgelere dayalı olarak Arap Kamuoyundaki etkileri ele alınacaktır.

I- Fransa'nın Suriye'den Çekilme Girişimi ve Sancak Sorunu

Suriye'nin Fransız manda yönetimi altına girmesinden sonra da Sancak Türklerinin muhtariyet ve kültürel bakımdan ayrıcalık statüsü sürdü⁵. 30 Mayıs 1926 tarihli "*Türkiye Cumhuriyeti ile, Uluslararası*

¹ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 531.

² M. Kemal Atatürk, **Nutuk II**, M.E.B., İstanbul 2000, s. 624-625.

³ Türk-Fransız Ankara İtilâfnamesi, TBMM Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk), Fransa Hükümeti adına eski bakanlardan Henri Franklin Bouillon tarafından imzalanmıştır. Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara 1995, s. 92-94.

⁴ Anlaşma metni için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923 Cilt:1**, T.C. Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, Ankara 1994, s.580-590.

⁵ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yay., Ankara 1989, s. 531.

Bağlılar Gereğince Suriye ve Lübnan Üzerinde Sahip Olduğu Yetkiye Dayanarak Davranan, Fransa Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi” ve ekli imza protokolünde 1921 Anlaşması hükümlerinin değişmediğini belirtilerek Sancak için öngörülen özel yönetim biçimi teyit ediliyordu⁶. Suriye’deki Fransız mandasının kaldırılması için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936’da bir anlaşma yapıldı. Suriye’ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran bu anlaşmada, İskenderun Sancağı hakkında hiçbir hüküm bulunmamaktaydı⁷. Böylece Fransa Suriye’den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye hükümetine bırakıyordu. Şüphesiz bu yeni durum hem Sancak’ta yaşayan Türkleri, hem de Türkiye Cumhuriyetini rahatsız etmişti. Atatürk 1 Kasım günü Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında “... Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakikî sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kat’iyetle durmaya mecburuz.” sözleriyle Türkiye’nin Sancak’ı Suriye’ye terk etmemek hususundaki kararlılığını bizzat ifade etmişti⁸.

Türk hükümeti 9 Ekim 1936’da Fransa’ya verdiği bir nota ile bu durumu protesto etti. Türkiye, Fransa’dan Suriye ve Lübnan’a tanınan bağımsızlığın ayrı bir bölge olan İskenderun Sancağı’na da tanınmasını istedi. Fransız hükümeti, 10 Kasım’da verdiği cevabi notada Sancak’a bağımsızlık vermenin Suriye’yi parçalamak anlamına geleceği, mandater devlet olarak da buna yetkisi bulunmadığını ifade ederek Türk görüşünün kabul edilemeyeceğini bildirdi. Türk ve Fransız hükümetleri arasında teati edilen notalar sonrasında Sancak meselesi, Fransa’nın önerisi ve Türkiye’nin kabul etmesi ile Milletler Cemiyeti’ne havale edildi. Milletler Cemiyeti 14 Aralık 1936’dan itibaren meseleye el koydu⁹. İsveç Temsilcisi Sandler’i raportörlükle görevlendiren Milletler Cemiyeti Konseyi, Sancak’a üç gözlemci gönderilmesine karar verdi. Sandler, hazırladığı raporda Sancak sorununun çözümü için bir komisyon kurulmasını önerdi ve bu öneri kabul

⁶ Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, “1923-1939 Sancak (Hatay) Sorunu”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, Baskın Oran(Ed.), İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2003, s.281-282.

⁷ Suriye’ye bağımsızlık verilmesini öngören 9 Eylül 1936 tarihli anlaşmanın, Avrupa’da sömürgelerin stratejik değerini artıran ortam ve Suriye’ye verilecek bağımsızlığın başta Kuzey Afrika’dakiler olmak üzere diğer Fransız sömürgelerine örnek olmasından kaygı duyan Fransız muhafazakârların tutumu nedeniyle Fransız parlamentosunda sert eleştirilere konu olmuş ve uygulanamamıştı. Nitekim Suriye’nin gerçek anlamda bağımsızlığı ancak 1946’da gerçekleşecektir. Bkz. Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte...**, s.532.

⁸ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1918-1990**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1991, s.348.

⁹ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1918-1990**, s.348-349.

edildi. İngiltere'nin Akdeniz dengesi açısından önemli iki ülkenin arasının açılmasını istemeyişi, Türkiye ile ilişkilerin düzelmesi ve Türkiye'nin sorunu barış yolu ile halletmesini onaylaması sebebiyle aracılık etmesi üzerine iki hükümet arasında bir prensip anlaşmasına varılarak 27 Ocak 1937'de Sandler'in hazırladığı rapor Milletler Cemiyeti Konseyinde oybirliği ile kabul edildi. Buna göre bir Uzmanlar Komitesinin hazırlayacağı Sancak Statüsü ve Anayasası uyarınca Sancak, "ayrı bir varlık" olarak içişlerinde bağımsız, fakat Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statüye kavuşturuluyor ve Suriye'nin Milletler Cemiyeti Konseyinin iznini almadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici kararlar alamayacağı kabul ediliyordu. Anlaşmaya göre Sancağın dışişleri, bazı şartlar altında Suriye Hükümeti tarafından idare edilecek ve Türkçe resmi dil olacaktı. Nitekim Uzmanlar Komitesi Sancak'tan dönüşünde, Sandler'in koyduğu ilkelere göre Statü, Anayasa ve Sancağın sınırlarını gösteren belgeyi hazırlayarak 25 Mayıs 1937'de Konsey'de sözlü olarak açıkladı. Konsey, komitenin raporu ile birlikte sunulan karar tasarısını 29 Mayıs 1937'de oy birliği ile kabul etti. Böylece Sancak'ın "ayrı varlığı" hukuksal olarak kuruldu¹⁰. Aynı tarihte Türkiye ve Fransa Dışişleri Bakanları Cenevre'de Sancağın toprak bütünlüğünü güvence altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını tespit eden bir anlaşmaları imzaladılar¹¹. 3 Haziran 1937'de Suriye Parlamentosu Türkiye ve Fransa arasında yapılan anlaşmaları protesto ettiği gibi Suriye'de Fransızlara karşı yer yer gösteri ve başkaldırma olayları yaşanmıştı¹².

¹⁰ Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte....**, s.532-535.

¹¹ Yılmaz Altuğ, "Foreign Policy of Atatürk", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 16, Cilt VI, Kasım 1989,

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Print&DergiIcerikNo=864&Yer=DergiIcerik>.

(Erişim Tarihi: 5.12.2008)

¹² Sancak'ın yeni statüsü uygulanırken bazı sorunların ortaya çıkması üzerine Türkiye duruma müdahale etmiş ve Ocak 1938'de Sancak'ta seçim sistemi değiştirilmiştir. Avrupa'da savaş tehlikesinin gittikçe daha belirgin bir hale geldiği bir ortamda Fransa, Ortadoğu coğrafyasında güçlü bir devlet olan Türkiye'ye yanaşmak zorunda kalmıştı. 3 Temmuz 1938'de Sancak'ta sükûnet ve güvenliği sağlamak üzere 6.000 kişilik bir kuvvet kurulması ve bunun 1000'inin Sancak'tan, geri kalanın Türkiye ve Fransa tarafından sağlanması kararlaştırılmış ve iki gün sonra Türk kuvvetleri Hatay'a girmiştir. Ağustos'ta yapılan seçimler sonucunda 40 Mebusluktan 22'sini kazanan Türk mebuslar, Meclis'te Türkçe yemin ederek göreve başlamış ve Meclis Sancak'aa Türkçe adıyla Hatay Devleti adını vermiştir. Eylül 1938'de kurulan Hatay Devleti, 29 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi'nin oybirliğiyle aldığı kararla Türkiye'ye katıldı. Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte....**, s.535 vd.

II- Türk-Fransız Prensip Anlaşması ve Yansımaları

27 Ocak 1937'da Milletler Cemiyeti Konseyi'nin Sancak'ı "*ayrı bir varlık*" olarak kabul etmesi sonrası Türk basınında özellikle Hatay'ın tarihi ve coğrafyasına ait yazılara ağırlık verilmiştir. Türkiye bu çalışmada iç ve dış kamuoyunu Hatay hakkında bilgilendirmeyi hedeflemiştir. Bütün yurttaki "*Milli Hatay Meclisleri*" yapılması, ülke genelinde basında Hatay ile ilgili yazılar yayınlanması kararlaştırılmış ve 8 Ocak 1937'de ilk dış radyo yayını Hatay sorunu üzerine yapılmıştır. Ayrıca "*Hatay'da Türklere Yapılan Mezalim*" adlı bir propaganda eseri hazırlanmış ve özellikle Ortadoğu ülkelere dağıtılma yoluna gidilmiştir¹³.

Cenevre'de El Ehram muhabiri Atatürk'ün, İsmet Paşa'nın nutuklarını, Rüştü Aras'ın sözlerini, Türkiye elçisinin Paris'te 11 Ocak 1937 tarihiyle verdiği tavrı, Beyaz kitabı, Cumhuriyet gazetesinin yaydığı yarı resmi makaleleri okuyanların, Türkiye'nin, Yalnız Suriye'yi parçalamak değil, Yakın Doğu'da Suriye ve Lübnan üzerinde hüküm sahibi olmak istediğini anlayacağını kaydediyordu. El Ehram muhabiri Türklerin, Suriye'ye gösterdikleri dostluğa rağmen bu dileklerini saklamadıklarını Milletler Cemiyetinin son toplantıları sırasında, Abdurrahman El Keyyalı ve İhsan El Cabirî ve Tefik Rüştü Aras arasında yaşanan bir diyalogu aktarıyordu. Gazete, Suriyeli yetkililerin "*Eğer Sancak hakkındaki Ankara dilekleri tahakkuk ederse, artık Halep için yaşamak ihtimali kalmaz*" demeleri üzerine, bunu sükûnetle dinleyen Atatürk'ün bakanının "*O halde Halep bizim olacaktır.*" sözleri ile verdiği cevabın Türklerin kafalarında dönen fikri ortaya koyduğunu kaydediyordu. Gazete Mekke'den Şark Arabî ajansına dayandırdığı haberinde Suudi Arabistan Kralı İbn Suud'un, "*İskenderun Sancağı'nın Suriye'den ayrılarak Türkiye'ye verilmesini söylediği*" haberini resmi dairelerin yalanladığını aktarıyordu¹⁴.

El Eyyam gazetesinin 31 Ocak 1937 tarihli sayısında "*Bundan Sonra Suriye Milletine, Hükümetine, Matbuatına Düşen Vazife*" başlıklı yazıda Türkiye'nin, Cenevre ittifakından daha çok karlı çıktığı kaydediliyordu. Bundan sonra Kuzey Suriye'de nüfuzunu yürütmek için Türkiye'nin propagandasına kapının açıldığını, bu nüfuzun bütün Arap şerefini tehdiye başladığı iddia ediliyordu. Gazete Türkiye'nin bölgede nüfuzunu kırmak için Araplara önlem alma çağrısında bulunuyor ve bu önlemleri şu şekilde

¹³Burhan Şahin, "*Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)*", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim 2008 Cilt:16 No:2, s. 611;
http://www.kefdergi.com/pdf/cilt16_no2_2008Ekim/607-614.pdf (Erişim Tarihi:5.12.2008)

¹⁴**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**,490.01.588.31.1-65 ve 66.

sıralıyordu: “Suriyeliler, bütün Araplar, bu yeni tehlikeye karşı durmak için vaziyet almalıdırlar. Eğer bu hakikati türlü şekillerde teville kalkışırsak büyük yanlış işlemiş oluruz. Diyelim ki Fransa bizim hesabımıza Türkiye'nin dostluğunu kazanmıştır: Cenevre'de hakka değil, kuvvete bakmıştır ve bizim zararımıza bir karar vermiştir. Bundan sonra bu ittifakın neticelerini, bunun istikbalde ne gibi şekiller yaratacağını düşünmek bizlere düşüyor. Bu hususta komşu Arap hükümetlerinin de bizim gibi düşünüp düşünmediklerine bir bakalım ve bunu onlardan soralım. Eğer onlarla bu fikirde birleşiyorsak diyelim ki: İskenderun üzerindeki dileklerimiz boşa çıktı. Ne yapalım! Şimdi acele bir Arap hareketi yapmalıyız amma kimseye tecavüz için değil. Arapların pek pahalıya oturan istiklallerini korumak için, el ele vermeleri için. Kuvvetli milletler, fetih için, genişlemek için muvafık fırsatlar beklerler. Suriye muahedesinin akdi de Türkiye için bir fırsat teşkil etmiş, İskenderun'a ait dileklerini yerine getirmiştir. Bundan sonra korkacağımız bir şey varsa o da, bir, iki, on, on beş sene sonra yine kuvvetlilerin, bizim hesabımıza bir fırsat ele geçirmeleridir.

İşte bu korkuyu gidermek için yapacağımız başlıca şey, komşu Arap memleketleriyle ittifak etmektir. Suriye'nin mesul adamları buna çalışacaklar mı?” diye soruyordu.

Kahire'de yayımlanan Türkiye El Cedide gazetesinin 1 Şubat 1937 tarihli sayısında yapılan “İskenderun Meselesinin Sonu” başlıklı yorumda Sancak işinde Türkiye ile Fransa arasında ittifak gerçekleştiği kaydediliyordu. Yazar Fransa'nın, Sancak karşılığı olarak bazı iktisadi menfaatler sağlamayı, ya da hiç olmazsa Arapların daima Fransızların himayesine muhtaç kalması ve kendilerine ettiği fenalıklara göz yumması için Türklerle aralarına düşmanlık tohumları saçmayı amaçladığını ifade ediyordu. Gazetede yer alan yorumda Fransa'nın bu politikasında oldukça başarılı olduğu belirtiliyor ve Suriyelilerin dar düşüncelilerine Türkiye'yi korkunç, onları ezmek, büyüklerinden öğ almak kaygısında olduğunu göstererek kendilerinin yaptığı zulümleri ve fenalıkları bir zaman için unutturduğunu kaydediyordu. Gazete “...Ancak Suriyelilerin akli başında olanları, Fransa bu politikasına aldanmadılar; bu neticeyi daha ilk başından anlamışlardı. Suriye menfaatlerini, kendi çocukları (Fransızlar) hesabına satan Fransa değil miydi? Osmanlı borçlarından Fransız alacaklılar, demir yoları, Beyrut limanı imtiyaz sahipleri, orada her istediklerini yapmadılar mı?... Bunların uğruna zavallı Suriye, kendi çocuklarının ağızlarının son lokmalarını bile vermeğe mecbur olmamış mıydı? Bütün bunları kaybettikten sonra, İskenderun Sancağının Suriye için ne ehemmiyeti kalır?” sözleriyle

Fransa'nın tutumunu sorguluyordu. Araplara ise "...Eğer Türkiye, bazı siyasi sebeplerden dolayı, bu ittifakta Sancağı tamamıyla kendine almadıysa, bu defaki muvaffakiyeti, bundan sonra geçireceği ikinci bir fırsatta ona muvaffak olacaktır. Buna karşı protesto ile sesleri kısılan bazı Suriyeciler, eğer tarihten ibret almış, iyi düşünmüş olsaydılar, Avrupa'nın aldatıcı vaatlerine kapılmaz, Türkiye ile hoş geçinmeğe, onunla birleşmeğe çalışırlardı. Umulur ki bu son ders onlara inan vermiş ve gözlerinden perdeyi kaldırmış ve hakiki durumlarını anlatmış olsun, onlara gelecek tehlikeleri görüp ona göre hazırlansınlar ve kendilerine hiçbir fayda vermeyen Fransa'ya ve başkalarına güvenmekten vazgeçsinler." tavsiyesinde bulunuyordu¹⁵.

El Ehlram gazetesinin 2 Şubat 1937 tarihli sayısında yer alan başyazı İsmet İnönü'nün Türkiye ve Suriye ilişkin konuşmasını ele alıyordu. Gazete Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün, Halk Partisinde yaptığı konuşmada, son derece incelik, pek derin siyasi nezaket gösterdiğini ve yara üzerine nasıl merhem süreceğini bildiğini kaydediyordu. Gazete İsmet İnönü'nün Suriyelilerin teessürlerini bildiği için onların acılarını tatlı sözlerle, ince kelimelerle hafifletmek istediğini kaydediyordu. Başbakan İsmet İnönü konuşmasında "Suriyeliler, Cenevre kararını fena tefsir ederek, bizim onların istiklallerine karşı geldiğimizi zannediyorlar. Fakat bilsinler ki onlarla iyi münasebetlerde bulunmak bizim dileğimizdir." demişti. Gazete İsmet İnönü'nün sözleri karşısında, "Halbuki biz, ittifakın dayandığı sarıh metinlere karşı Cenevre kararını fena tefsir etmiş değiliz. Buna yol yoktur. Telgraflar, açık esasları göstermiş, kapalı ve şüpheli bir nokta bırakmamıştır. Kararın Türkçeyi Sancak'ta resmi dil kılması, bir tek tefsir götürür, iki değil. Oraya Milletler Cemiyeti tarafından daimi bir mümessil tayini de bir tek tefsir götürür. İç işlerinde Sancağın tam bir istiklâl sahibi olması, Suriye hükümetinin yalnız dış işlerini üzerine alması da bir tek manalıdır. Bu böyle olunca Suriyelilerin fena tefsirleri nerede kalır? Suriyeliler, yapılan bu esaslara karşı gelmiştir. Üzerine ittifak edilecek hususi nizam ise, asıl değil fer'dir. Cenevre ittifakının tesiri budur. Türkiye Kabinesinin, Türkiye ile Suriye'nin daima dostluk üzerine münasebette bulunmak, Suriye'yi müstakil devlet görmek istemesi çok asil ve temiz bir duygu eseridir. Ancak kardeş Türkiye'nin bunun doğruluğunu, hiç de yardımlaşmaya, sevgiye delil olmayan İskenderun'dan başka bir tecrübe ile ispat etmesini isterdik. Suriye, kardeş Türkiye'ye karşı büyük savaştan sonra geçen bütün devirlerde bütün dostluğunu, temiz duygularını göstermiş, bunu,

¹⁵ BCA, 490.01.588.31.1-77.

Yunanlılarla harbi sırasında da teyit etmiş, bütün elemelerine ortak olmuş, muzafferiyetlerini alkışlamış, elinden geldiği kadar yardımda bulunmuştur.” değerlendirmesini yapıyordu¹⁶. El Efram gazetesi, “Suriye Süratle Ordusunu Kurmalı, Kendini Kendi Korumalıdır.” başlıklı yazıda ise Fransa’nın, Cenevre ittifakı sonrası Türkiye’nin savaş ilanı tehdidinden ve Milletler Cemiyetinden çekileceğinden korkarak, Türkiye’nin isteklerine boyun eğdiği değerlendirmesini yapıyordu. Gazete Fransa’nın Hatay Sorunu karşısındaki tutumunu “Fransa-Fransız gazetelerinin birinin dediği gibi- İskenderun’dan bir tek kurşun atmaz ve ondan seve seve vazgeçer. Şimdi bir ikinci devlet tarafından Suriye’ye bir ikinci saldırı olursa Fransa ne yapacaktır?.. İttifak muahedesi, lazım gelen askeri tedbirleri alınmak hususunda konuşacaklarını söylüyor. Acaba Fransa mandaterlikten çekildikten sonra-yarın-ellerini bağlayıp bu memleket uğruna bir tek kurşun atmaktan çekinecek midir? Milletler Cemiyeti’nden çekilerek seyirci mi kalacaktır?...” sözleriyle değerlendiriyordu. Fransa’nın Hatay sorununda tarafsız kalması karşısında Suriye’nin tutumunun ne olacağı hakkında ise “...Dünyanın her yerinde bilinmiştir ki bir hükümet, savaş zamanında vatandaşlarının yüzde sekizini askere alabilir. Bir komşu devletle savaşa girer, yahut herhangi bir saldırıya uğrarsa Suriye yüz elli bin asker çıkarabilir. Bu mühim kuvvet, kara, havaca yetişir derecede silahlanmış bulunursa her türlü saldırıya karşı gelebilir. Bugün, İskenderun’un akşama sabaha, karşılıklı taahhütlerin ve devletler durumunun kurbanı olmak üzere bulunduğunu görüyorken, artık kendimize güvenmekten, kuvvetimizi artırmaktan başka çaremiz olmadığını, dar bir zamanda Fransız tırnağının, Suriyelinin derisini kaşıyamayacağını bilmemiz lazım gelir. Bu da, az bir himmetle ve gayretle meydana gelir.” yorumunu yapıyordu¹⁷.

EL Eyyam gazetesinin 7 Şubat 1937 tarihli sayısında İstanbul’da, İskenderun Sancağı halkından Türkiye’de bulunanların kurdukları Türk Hatay Cemiyeti’nin faaliyetleri hakkında “Bu cemiyet üyeleri, aralarında akdettikleri milli misakta, İskenderun ve Antakya’nın Türkiye Cumhuriyetine ilhakını esas edinmişlerdir. Son defa Cumhur Reisine gönderdikleri bir mektupta, Sancak Türklerinin Türkiye’ye olan bağlılıklarını bildirmişlerdir. Gazi Atatürk bunlara verdiği cevapta, Sancak Türklerinin duygularından memnuniyetini ve yakında Türk bayrağı gölgesi altında görmeyi dilediğini bildirmiştir. ...Hatay Cemiyetine bazı Türkiye şehirlerinde ve bhusus İskenderun Sancağına yakın mıntikalarda şubeler teşkil edilmiştir. Cemiyet,

¹⁶ BCA, 490.01.588.31.1-66

¹⁷ BCA, 490.01.588.31.1-67

Sancak Türklerine, Arapça adlarını Türkçe adlarla değiştirmelerini teklif etmiş.” bilgisini verirken Türklüklerine bağlı Sancak halkının bu durumu sevinçle karşıladığını aktarıyordu¹⁸.

El Eyyam gazetesi 17 Şubat 1937 tarihli sayısında, Arap milliyetçiliğinin önde gelen düşünürlerinden Emir Şekib Aslan'ın Sancak hakkındaki düşüncelerine yer veriyordu. Emir Şekib Aslan “*Arap birliği korkusuydur ki Türkler, Sancak meselesinde dünyayı velveleye verdiler. Bununla asıl aradıkları, Sancağın Suriye dışında kalmasını temin etmek, günün birinde Haleb'i de sıkıştırıp ilk fırsatta ele geçirmektir. Çünkü onlar, Suriye'nin, Araplığın kültür ve fikir bakımından beyni olduğunu, eğer uyanırsa iktisadî, siyasî, askerî vecheden Arap birliğini meydana getirmiş olacağını bilirler. Bundan ürktüler ve Suriye şimalinde, bunun önüne geçmeğe yol verecek bir durum yaratmağa çalıştılar. Fakat Türkler istediklerini elde etmiş değillerdir. Zira resmen Sancak Suriye'nin bağı altında ve dışişleri onun elindedir.*

Eğer Araplar, Sancak Meclisinde Ermenilerle ekseriyeti kazanırlarsa o vakit Sancağın, Şam'daki büyük meclise sayımlar göndermesi lazım gelir. Onun için Sancaktaki Sünni Müslüman ve Alevi Hıristiyanlar arasında birleşmeyi temin etmelidir. Zira oradaki Türkler onlardan daha ileridirler. Onlardan bir takımını ve zayıf olan Alevi köylüleri kendi tarafına çekebilirler. Bu sebeple de mecliste ekseriyeti kazanırlar. Bu suretle de Şam'daki meclise sayımlar gönderemezler. İşte Suriyelilerin göz açacakları başlıca nokta budur.

Fransa, Sancakta Arap nüfuzunun kalmasına, hatta ilerlemesine bütün kuvvetiyle çalışacaktır. Fakat daha ziyade kendi işimizi kendimiz görmeğe çalışmalıyız. Fransızlar, zararı azaltmış, Sancağın sözde olsun Suriye'ye bağlılığını temin etmişlerdir. Daha fazlasını da yapamazlardı. Çünkü devletler, o yüzden bütün Avrupa'ya yayılabilecek umumi bir harpten çekinmişlerdir.” diyordu¹⁹.

Enformasyon gazetesi ise Suriye'nin, yüzlerce yıl önceden beri bir savaş alanı olageldiğini ancak, Fransız mandası ve sınırları üzerinde Fransız kuvvetlerinin bulunmasının, Suriye'nin başka bir devlet eline geçmesine karşı siper olduğunu kaydediyordu. Gazete Suriyelilerin Fransa karşıtı durumunu ise, “...kuvvetlerini haddinden büyük ve korunma işinin bu sırada kolay olduğunu zannederek mandaya karşı protesto ediyor, Fransız

¹⁸BCA, 490.01.588.31.1-73.

¹⁹BCA, 490.01.588.31.1-79.

askerinin memleketlerinden çekilmesini ve hürriyet ve istiklallerinin verilmesini istiyorlar. Ancak bu istiklali koruyacak teminat nedir?... Fransız askerlerinin çekilmesiyle ecnebi kuvvetlerinin hemen oraya saldırmayacağını kim temin eder?” sözleri ile eleştiriyordu. Coğrafi konumu, Hindistan’ın karayolu güzergâhında bulunuşu, topraklarının Akdeniz’in bütün doğu sahiline uzanışı Suriye’yi, komşularının ve menfaat gözeten devletlerin gözünden kaçırmayacaktı. Buna karşılık Suriye’den çekilmeden önce sınırlarını saldırılardan korumanın Fransa’nın borcu olduğunu değerlendiren gazete “...memleketi yeniden bölüşmek üzere Almanya, İtalya ve Türkiye arasında tam bir anlaşma vardır. Bu hesapça Yemen ve Hicaz İtalya’nın, Irak, Şark-i Ürdün ve Filistin Almanya’nın, İskenderun, Halep ve Şimali Suriye’nin büyük kısmı Türkiye’ye düşüyor. Berlin, Roma, Ankara arasında kurulan bu ittifak, kimsenin hatırından çıkmamalıdır. Mandadan vazgeçmek, Suriyelilerin olgunluğunu kabul etmek, o uğurdaki masrafları indirmek kolaydır. Lakin bu istiklalin devamını temin, o olgunluktan istifade etmek pek güçtür.” yorumunu yapıyordu²⁰. El Eyyam gazetesinin 18 Şubat 1937 tarihli sayısında “Trablusşam Heyeti Fransa’ya Gitmekten Men Ediliyor” başlıklı habere yer veriliyordu. Trabluslular, Şam hükümetine bağlanma yönündeki isteklerini ileri sürmek, bu uğurda nice fedakârlıklarda bulduklarını anlatmak için Paris’e göndermek üzere bir heyet seçmişler, fakat heyet Beyrut’a geldiğinde bu girişimden hoşlanmayan ve rahatsız olan Lübnan hükümeti tarafından Emniyet Genel Müdürlüğüne alıkonulmaları için emir verilmişti. Heyet, Fransız Konsolosluğundan pasaportlarını vize ettirmiş olmasına rağmen, Polis Müdürü kendilerine hükümetin kararını bildirmiş ve pasaportlarını ellerinden almıştı. Bundan başka heyet hep polis tarafından gözaltında tutulmuştu. Bunun üzerine heyet, yine polis gözetimi altında olarak Trablus’a dönmüştü. Lübnan hükümetinin tutumunu “şeref kırıcı, hürriyet yıkıcı” olarak değerlendiriyor fena duygular uyandırdığını kaydediyordu²¹. Gazete 19 Şubat tarihli sayısında, Hatay Sorunu dolayısıyla yayınlanan başyazısında, Lübnan hükümeti aleyhine pek acı bir dil kullanılmakta, heyetin Paris’e gitmekten menedilmesinin Trablusluların davalarındaki haklarını daha açık meydana koyduğu ifade edilmekteydi. Gazete haberini çeviren A. Seni Yurtman “Trabluslular, çoğunluğu Müslüman olduğu, Suriye hükümeti de denize en yakın bir pencere olması için bu davadadırlar. Bu, iki hükümet arasında daima bir ayrılık ve anlaşmazlık sebebi olacaktır. Sonra gümrük meselesi de ayrıca bir

²⁰BCA, 490.01.588.31.1-67 ve 68.

²¹ BCA, 490.01.588.31.1-80

didişme kaynağı olacaktır. O kadar ki Suriyelilere Sancak yarasını çabuk unutturacaktır.” değerlendirmesini yapmaktaydı²².

Kahire’de çıkan El Mukattam gazetesi 15 Mart 1937 tarihli sayısında “*İskenderun Sancağının İşi Neye Varacak?*” başlıklı yazı ile Türk heyetinin projesi ve Sancağın anayasasını ele alıyordu. Gazete, İskenderun Anayasası’nı yapmak için toplanan heyetle temasın kolay olmadığını heyetle konuşmayı çok istemelerine rağmen başaramadıklarını kaydediyordu. Türk heyeti konuşmalarının gizli olduğundan bahisle özür dileyerek kararlarını Milletler Cemiyeti konseyine vermeden kimseye söylememelerinin usulden olduğunu bildirmişlerdi. Görüşmelerde Fransa’yı Mandalar Komisyonunda Fransa murahhası olan M. Rober Döke ile gayri resmi olarak ona yardım eden Fransa’nın İskenderun müsteşarı M. Doryo temsil etmekteydi. M. Doryo, 27 Ocak 1937 kararınca Milletler Cemiyetinin Sancak idaresine nezaret etmek üzere Fransız komiserliğine aday gösterilmişti. Fransız heyetine yardımcı olmak üzere, Suriyeli ve Sancak idare memurlarından Bay Cebbara görevlendirilmişti. Bay Cebbara, konuşmalara karışmamakta, yalnızca gerekli bilgi ve rakamlarla belgeleri hazırlamaktaydı²³.

El Eyyam gazetesi 15 Mart 1937 tarihli sayısında “*Antakya’da Bir Türk Toplantısı*” başlıklı haberinde Müşahitler heyetinin Cenevre’ye dönüşünden sonra Sancakta Türk propagandasının arttığını kaydediyordu. Türkler, Türk projesini ve Cenevre ittifakını destekleyen mazbatalar imzalayarak Türkiye Dışişleri Bakanlığına göndereceklerdi. Sancakta toplanan Türkler heyecanlı konuşmalar eşliğinde Sancakta Türk nüfuzunun yerleşmesini temin için el ve söz birliği etmişlerdi. Bunu duyan Araplar ise, protesto telgraflarıyla hemen bu tarz hareketlere itiraz etmişlerdi²⁴.

El Eyyam gazetesinin 18 Mart 1937 tarihli sayısında Emir Şekip Arslan’ın Cenevre’den uçak postasıyla gazeteye gönderdiği mektuba yer veriliyordu:

“İskenderun işini konuşmak için Cenevre’de Türk murahhaslarıyla görüşmek istediğimi ve güya onların, yalnız Suriye’nin resmi murahhaslarıyla görüşebilecekleri cevabını verdiklerini bildiren Ankara haberini kati suretle yalanlarım.

Bütün bunlar uydurmadır, aslı yoktur. Ben onlarla görüşmek istemedim. Bu, rüyada bile hatırımdan geçmez. Prensip ayrılığından dolayı

²² BCA, 490.01.588.31.1-80.

²³ BCA, 490.01.588.31.1--63.

²⁴ BCA, 490.01.588.31.1-64.

onlarla münasebetim yoktur. On bu kadar yıldan beri yazılarımı okuyanlar bunu bilirler. Çok defa benimle konuşmak, yazışmak, bazı işlerde anlaşmak istediler. Onların öz prensiplerini bildiğim için muvafakat etmedim.

Bu yalanı uyduran ihtiyatını kullanmayı unutmamış ve bunun bir şayiadan ibaret olduğunu söylemiş ki yalanlanırsa işin içinden çıkabilisin.

Bu ilanımдан öz Türk milletine karşı olan duygularımın değiştiği anlaşılmasın. Türkleri biz severiz ve sayarız ve parlak tarihini unutmuyoruz ve İslam'ı koruma yolundaki fedakârlıklarını hep anarız ve onlara daima iyilikler dileriz. Ben ilgimi, Araplara, Müslümanlığa ve bütün şarka karşı ne niyet taşıdıklarını bildiğim Kemalistlerden kesmişimdir. Şekip Arslan.”²⁵

El Eyyam gazetesinin 22 Mart günü yayınlanan sayısında “Cisri Şugurda Türk Propagandaları” başlıklı yazıda: “Türkler, Kuseyr köylerinde propaganda merkezleri tesis etmişlerdir. Bunlara (Hatay) adını vermişlerdir. Oralarda Atatürkvari propagandalarda bulunuyorlar. Halkın fakir tabakasını kandırmağa çalışıyorlar ve onlara paralar dağıtıyorlar. Sonra ellerini Cisri Şugura da uzattılar, Melen’de köyünde bir merkez edindiler...” diyordu²⁶. El Eyyam gazetesinin 25 Mart 1937 tarihli sayısında “Arap Ülkeleri Arasında Birlik Ruhunun Zayıflığı” başlıklı yazıda İskenderun işinde Arapların menfi durumda olduğu belirtiliyordu. Gazete bu durumu “...Şimdiye kadar her Arap kalkışması, bütün Araplardan, sanki bir el imiş gibi, yardım görürdü. Filistin’de ve daha başka yerlerde olduğu gibi Filistin, geçirdiği maceralarda bütün Arap ülkelerinden yardımlar gördü, İngilizlere, Siyonistlere karşı her hareketlerinde birlik gösterdiler. Bunun neticesi olarak da, İngilizler, Yahudiler, bu birliğin, icabında, barış veya savaş günlerinde, kuvvetli, muntazam bir kütle halini alabileceğini anladılar. Filistin hakkında söylediğimiz, Suriye ve mücadeleye girişen öbür Arap ülkeleri içinde olabilir. Hâlbuki böbürlendiğimiz bu ruh, bu gün pek zayıflamıştır ve pek ümitsiz haller göstermektedir. Buna çok teessüf olunur. Uzaktan bu hale bakan anlar ki Arap birliğinin uğradığı bu gevşeklik, bir çeşit ürküntüye, kuşkuya yol açmışlardır. Buna sebep de – açık söyleyelim – Arapların tuttukları yanlış yollar olmuştur. Bunun vaktiyle önünü almak ve bu hale ibret gözüyle bakmak lazımdır. Şu Arap ve Suriye’den olan İskenderun sancağını ele alalım: Bunun karşısında Araplar, pek tuhaf bir menfi durum gösterdiler. Gazetelerin (Arap gazeteleri) hepsi, bu işte Suriye’ye yardım edilmesi için bağırdılar durdular.

²⁵ BCA, 490.01.588.31.1-62.

²⁶ BCA, 490.01.588.31.1-60

*Zira bunda Arapların çekinmesi, Arap birliğine pek zararlıdır. Ve ecnebilerin Arapların birleşemeyecekleri yolundaki sözlerini ispat etmiş olacaktır. Hâlbuki bu fikir, ecnebilerin icat ettikleri bir vehimdir. Ancak, Suriye'yi teyit için yükselen sesler, dinleyici kulak bulamıyor. Şunu teessürle söyleyelim ki: Suriye'nin, haklarını korumak için, Türkiye gibi kuvvetli bir devlete karşı, bir tek devlete, Fransa'ya, ecnebi Fransa'ya güvenmekten başka çaresi yoktur. Fakat bu gün Suriye'ye karşı menfi durum alan öbür Arap memleketlerinin başına da aynı hal gelebilir...”*sözleriyle değerlendiriyordu²⁷.

Kahire'de yayınlanan Türkiye El Cedide gazetesinin 21 Mayıs 1937 tarihli sayısında “Türkiye'ye Suriye Fransa'dan Daha Hayırlıdır.” Başlıklı yorumda Türkiye'nin Cenevre'deki görüşmelerde Fransızlar karşısında elde ettiği başarıdan övgüyle söz ediyordu. Yazıda “Fransa'nın, Cenevre'de Türkiye'nin sebat ve mümessillerinin metaneti karşısında Fransız murahhasların gösterdikleri zaaf ve gerileme gizli kalmamıştır. Onlar bunu, barışa olan aşklarıyla tevil ettiler. Fakat karşılarında bu sözlerine inanacak kimse bulamadılar. Zira Fransa'nın eski ve yeni tarihi, Fransızların barışçı, yumuşak milletlerden olduklarını göstermiyor. Eğer bu iddialarıyla yalnız Suriyelileri kandırmak istiyorlarsa o da boşa çıkar. Çünkü onlar, Türklere karşı bugün ve her vakit barışçı görünen Fransa'nın, Meylesun'da, Havrada, Süveyde'de, Hama'da ve daha başka yerlerde kaplanlaşan, çehre çatan Fransa olduğuna inanmazlar. Zayıf Suriyelilerin karşısında savaşçı, yüksek kumandan, kuvvetli, kırıcı, biçici Fransızların, silahlı Türklerin karşısında barış seven, dostluk arayan bir millet olduklarını Suriyeliler görürler ve bilirler. Fransa'nın mesul büyüklerine herhangi biri: “Suriye'de ne işiniz var?” diye sorduğunda, onlar bir tek cevap verirler: “Biz Suriye'ye, ilerlemesi, uygarlaşması için, sonrada tamam istiklalini alması için geldik”. Ancak, bu, haksız işgal ile kendileri için aradıkları menfaatlerden hiç bahsetmezler. Bu batıl iddiaya inanacak akli başında bir tek kimse bulunur mu?... Fransa'nın, uçakları ile, tankları ile, yüz bini bulan bir ordu ile Suriye'ye girerek kendi çocuklarından, cephanesinden bir hayırlısını, mücerret Suriyelilere olan öz sevgisi ile harcadığına inanılır mı?... Orasını ondan evvel işgal eden, şimdi de yine Arap ülkesinin büyük bir parçasını elinde tutan Britanya da aynı iddiada bulunmuyor mu?... Öyle ise niçin Fransa, onun Suriye'den çekilmesinde direndi?... Niçin yerine kendisi geçti?. Britanya'nın aynı iddiayı yerine getiremeyeceğini Fransa iddia edebilir mi?... eğer ederse niçin bu yüksek hizmetini yalnız Suriye'ye ve

²⁷ BCA, 490.01.588.31.1-60 ve 61.

*Lübnan'a tahsis etti de öbür Arap memleketlerini, hele kutsal toprak olan Filistin'i bıraktı?... İşte bu devletlerin Araplara ve memleketlerine sevgi iddiaları, kümese giren tilkinin piliçleri koruma iddiasına benzer!!... Acaba Fransa'da, onun yardımına, bilgilerine muhtaç kimse kalmadı mı?... Acaba Afrika kıtasının üçte birini tutan sömürgelerindeki halk, medeniyetten paylarını alabilmişler midir?... Gören göz kılavuz istemez. İş meydana. Haydi Fransa, Suriye'ye sömürmek, orada, malını satmak, bulduğu menfaatleri toplamak için oraya gelmiş olsun. Fakat ona karşı kendisi Suriye'ye ne verdi?... Şimdiye kadar Fransa, ettiği istifade karşılığı olarak onu koruyacağını iddia ediyordu... Peki ama bu koruma kime karşı olacaktı?... Bedeviler, vakit vakit hala Suriye köylerine saldırıyor, ekinlerini, davalarını alıyorlar. Bunlara değilse Fransa, kime karşı Suriye'yi koruyor?... Fakat Fransa Suriye'ye kendi çocuklarından düşmanlar yaratıyor, aralarına çekememezlik tohumları saçıyor, kâh bunlardan bir tarafı tutuyor, kâh öbür tarafı. Halbuki kendi hallerine bıraksaydı onlar pek güzel kardeşçe geçineceklerdi. Lakin o vakit de Fransızların Suriye'de kalmalarının manası bulunmayacak ve memleketin kanını emmeğe yol kalmayacaktı. Eğer Fransa Suriyelilere, bütün âleme ve tarihe karşı kendini temize çıkarmak isterse, Suriye'yi kendinden ve müstebit, zalim adamlarından (Fransızlardan) korumalıdır. Fransa, Suriye'ye, evvelce Afrika sömürgelerinde bin türlü fenalıklar yapan, canlar yakan adamlarından bir takımlarını göndermiş, bunlar orada onu temsil etmişlerdir. Fransa, bunların neler yaptıklarını pekâlâ bilir. Delil göstermeğe hacet yok. Bunlar, öz yurtlarına cepleri dolu gittiklerinde onları, kollarını açarak kabul edecektir. Çünkü bu serveti başkalarından toplamışlardır ve Fransız sermayesine ekleyeceklerdir. Amma bunu ne yolda ele geçirdiklerinde bunun ne ehemmiyeti var!!... Onların bir atasözleri: *paranın kokusu yok.*" sözleri genel olarak Fransa'nın sömürge politikasını ve özellikle Suriye ve Araplara yönelik tutumunu çok açık ortaya koyuyordu²⁸.*

Sonuç

Misakı Milli sınırlarında bulunmasına rağmen Fransa tarafından, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinin 7. Maddesine dayanarak işgal edilen Sancak, Türkiye ve Fransa arasında Ankara'da imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli İtilâfname ile Suriye sınırları içinde bırakılmıştı. Bununla birlikte Türk-Fransız İtilâfnamesi'nin 7. maddesi ile İskenderun mıntıkası için Türkçe'nin resmi dil olarak kabul edildiği ve Türk ırkından olanların

²⁸ BCA 490.01.588.31.1-76.

kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylıktan yararlanacakları özel bir yönetim kurmuştu. Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da yapılan anlaşma ile Fransa Suriye'den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriye hükümetine bırakıyordu. Şüphesiz bu yeni durum hem Sancak'ta yaşayan Türkleri, hem de Türkiye Cumhuriyetini rahatsız etmiştir. Türkiye, Sancak'ı Suriye'ye terk etmemek hususundaki kararlılığını 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir nota göstermiş ve Fransa'dan Suriye ve Lübnan'a tanınan bağımsızlığın ayrı bir bölge olan İskenderun Sancağı'na da tanınmasını istemiştir. Türk ve Fransız hükümetleri arasında yapılan görüşmeler sonrasında Sancak meselesi Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. İngiltere'nin Akdeniz politikasından da yararlanarak Türkiye, Fransa ile bir prensip anlaşmasına varmış ve sonuç olarak Sancak'ın “*ayrı varlığı*” hukuksal olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte Türkiye, Arap ve Orta Doğu kamuoyunu da yakından takip ederek gerekli önlemleri almıştır. Böylece Türk dış politikası II. Dünya Savaşı öncesi dış ortamdan da yararlanarak Sancak'ın bağımsızlığı ve sonrasında Anavatana katılımı yolunda çok önemli bir başarı elde etmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

ALTUĞ, Yılmaz, “*Foreign Policy of Atatürk*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 16, Cilt VI, Kasım 1989,

<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Print&DergiIcerikNo=864&Yer=DergiIcerik>. (Erişim Tarihi: 5.12.2008)

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1918-1990**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1991.

ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk II**, M.E.B. Yay., İstanbul 2000.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923 Cilt:1, T.C. Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, Ankara 1994, s.580-590.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara 1995.

FIRAT Melek - KÜRKÇÜOĞLU Ömer, “*1923–1939 Sancak (Hatay) Sorunu*”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919–1980**, Baskın Oran(Ed.), İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2003, s.281–282.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, TTK Yay., Ankara 1989.

ŞAHİN, Burhan, "*Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)*", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim 2008 Cilt:16 No:2, s. 607-614; http://www.kefdergi.com/pdf/cilt16_no2_2008Ekim/607-614.pdf. (Erişim Tarihi: 5.12.2008).